

Ненад Војводић

УЗЕМЉЕЊЕ ТАМО ГОРЕ

Мојој породици, која је овде и негде тамо горе...

Ноћна стража

Једини осећај који нас целог века тишти је усамљеност.

Све остало, ако се с њом не изборимо,

извитопери се у гордост,

покаткад чак у мрзост или болест.

„Воде, васер, васер... воде молимо“, час тише час гласније оглашавају се иза закључаних врата, ко зна по који пут ноћас, док он тумара непрегледом туђег дворишта. Кратки италијански карабин прислонио је уза зид, унутар ајнфорт капије, на почетку своје смене, када је схватио да му оружје ничему не служи и да одбрана од овог страхом паралисаног народа неће бити потребна. Њега, пак, страх вечерас није тиштао. Некаква другачија, дотад неискушена мука на груди му је легла. У сељачкој тобрици, коју је предвече обесио на крај дугачке клупе, био је у новински папир замотан његов оброк: кришка пројиног хлеба, као дечји длан мали комад сланине и грудвица сира. Поноћ је прошла, али има још доста до познооктобарског свитања, па је намерно одуговлачио са јелом, мада га је глад, реско крчање у стомаку подсетило да је последњи пут нешто појео

још претходног дана. Магла капље из црнила небеског свода, слива се са кровова. Испод греда удаљене шупе и амбара допирало је једва чујно мешкољење уснуних голубова. Чудновата језа под кожом није му давала одмора. И мада самотан, далеко од ратишта и страхота којима је сведоком бивао, у овим глумим сатима неспокој није попуштао, сву ноћ није му дао мира. Држао га је на ногама, широм отворених очију, иако је душа за сном вапила. На размеђи између видљивог, свесног јада и блаженог одмора што долази са оне друге стране бивства, његово тело се мучило, њихало попут крпене лутке на танушним концима. Обигравши стројевим кораком више пута по пространом, циглом поплочаном дворишту, као да парадира пред невидљивом публиком, најзад се скрасио на дрвеној клупици и снажно дланом лупи о њен овални рукохват:

„Не могу вам ја ту ништа! Добили сте поподне. Моје је да вас ноћас чувам, такво је наређење. Разумете ли шта вам понављам?“

Утишао је глас свог узалудног питања толико да се једва чуо. Нервозно се по чувавој глави чешка, не знајући зашто дуго нема никаквог одговора.

С друге стране врата, која су водила у лево крило куће, комешање. Краткотрајни, танушни јецаји, па шапат. Он с негодовањем отпухну и руком крену ка смотуљку са храном. Мораће узети неколико залогаја. Не памти да му је ноћна стража овако тешко падала. Прегрмео је досад свашта, и оно када није било ничега за јело, и то данима, и прошлу зиму када је са свих страна из заседе могао искрснути непријатељ и главе му доћи. Сада такве опасности није било. Ови су цивили били под кључем, згурани у неколико пространих соба швапске кућерине која је наличила на касарну или државну зграду. Напипа поново своју торбицу премишљајући се начас, али је ипак окачи о дуборезом украшен наслон клупе, а сам се испружи колико је дуг по седишту, претходно мало олабавивши ремен на униформи и опасач. Распростро је био неколико тканих, дебелих крпара које је пронашао у зидном орману отвореног ходника. Тако је много угодније док се у ноћној студени под сводом улазне капије седи. Правог мраза и хладноће још није било, иако су михољданске благодати минуле. Кроз прозирну тмину са тла се дизала паперјаста измаглица, диму са огњишта налика, зачињена тешким јесењим мирисима. И то је добро, размишља. И сувише се нагутао смрада барута, паљевине, опрљеног људског меса...

„Нисмо добили скоро ништа. Трећу ноћ смо овде, молимо вас! Има деце...“ Глас је звучео малаксало и беспомоћно. Женски.

„Не знам ја! Речено је да вас до јутра чувам и да је следовање поделила дневна смена“, одговара у пола гласа док се придиже са клупе, мада довољно чујно да би га разумели са друге стране врата. Покушава длановима да барем мало изгласа наборе на краткој војничкој блузи препуној закрпа, па се насмеја на свој рачун чим се присети да у њ тренутно нико не може да гледа. Само треба да ме неко од сабораца затекне како разговарам са затвореницима – помисли. И то на дужности! Због тога може гадно да се страда.

„Ево, још неколико сати, па ће сванути. Доћи ће из интендантске службе, а онда ћете добити све што вам треба“, још тише им се обраћа док стоји наспред засвођеног колског улаза. Одјек његовог гласа у овом мрачном тунелу потврђује да ни сам није уверен у то што им прича. Обузе га нелагода, савест ожари, јер му се учинило као да се том невидљивом скупу беспотребно због нечега правда.

„Али, господине, само воде, воде... донеси! Тако ти Бога!“, завапио је мекани глас, онај који му се неколико пута већ обраћао. Млађа жена, девојка можда, по чијем се правилном изговору његовог језика једва могло претпоставити да је Швабица. Мора да је стајала приљубљена, тик с друге стране масивних врата. Њена молба беше јасна али никако понизна.

Хм, колико дуго није чуо то „господине“! Смушено се осмехну. Заиста је неколико сати у недоумици шта да ради. Ово је његово друго стражарско дежурство откад су овамо приспели половином октобра, једна чета од петнаестак младих партизана, названа Народна милиција. Нико ништа одређено није нагласио, чак ни командант им поручник Ђукић, осим да се треба придржавати правила службе и извршавати наређења. Био је најпре курир у месној команди, а једанпут и пратилац конвоја којим су до линије фронта ослободиоцима достављане намирнице и понешто медицинског материјала. Вечерас му допаде стражарска смена. Лак посао за омладинца који тек беше навршио седамнаесту и чије ратно искуство још није дорасло за озбиљно фронтално војевање. Када су банули у ово село, добар део мештана већ се био упутио ка земљи својих предака, наказном германском царству што се распадало по свим шавовима и сагоревало у сопственом паклу. Скоро све куће у близини центра конфисковала је војска и отпочела је преметачина и разврставање преосталог народа. А он се ноћас нашао у првом додиру са становницима који су одлучили да, упркос гласинама што су претходних месеци до њих стизале, остану у својим домовима. Били су убеђени да, у инат страхови која је ликовала читавим светом, њихова скрајнута заједница никоме није битна. И да им се никакав

ратни грех или злодело не може приписати. Чак ни од стране тих ужасних Руса и дивљих партизана. Мештани су се све донедавно, по старој паорској навици, бавили домаћинским пословима и својим малим животима. Као и деценијама пре рата. Онима који су у војску били регрутовани пре коју годину, убрзо се губио сваки траг, а у сеоску пошту је током само једног месеца стизало и по неколико умрлица. У последњем таласу мобилизације летос морадоше отићи председник општине Ецингер и већина „поротника“, мада су сви били у поодмаклим годинама. До вечерас овај млади припадник Народне милиције није примећивао мештане – није имао додира са њима. За то није било ни прилике ни повода. Чуо је тек да су претходних дана били распоређивани у радне групе, одвођени на оспособљавање војног аеродрома и копање ровова на „сенокоши“, пашњаку удаљеном од села око четири километра; схватио да су непожељни, презрени свет коме нема места у новој, праведној историји што се крвљу и животима милиона исписивала. Зато ови несрећници и јесу били „привремено смештани“ по већим сеоским газдинствима док се на највишим нивоима нове власти не одлучи куда даље са њима. А каква им је судбина следовала, о томе ни Свевишњи није нарочито водио рачуна.

Мораће према друговима и другарицама Немцима направити мали уступак, знак добре воље упутити народним непријатељима – шаливим се мислима забављао да би се најзад учврстио у својој одлуци. Осврнувши се ка улазним вратима и огромној ајнфорт капији, добро је начуљио уши да га неко не би затекао у недозвољеној радњи, те оде удну предњег дворишта до бунара. Како се ближила зора, маглуштина се развејавала. На шкртој месечини пресијава се у ведру, попут мастила црна, вода коју беше извукао из земних дубина. На једвите јаде у остави летње кухиње натрапа на повећи лонац и метално лонче, потрошивши невољно при том подухвату неколико палидрваца. Затим је све то тихо, попут лопова, довукао до свог стражарског места. Међутим, тек је тада постао свестан правог проблема. Па он није имао кључ од овог импровизованог затвора! Како да заробљеницима дода лонац с водом који је већ био оставио на степеништу пред вратима? С правом је претпостављао да су улични прозори били чврсто заковани, изнутра вероватно и даскама, а споља су спуштене ролетне за фасаду биле учвршћене гвозденим кламфама. На крају крајева, са уличне стране није смео да им се приближава. Само је требало да га неко види и пријави надређенима! Зато је, мрштећи се и мумлајући прекоре и псовке упола гласа, истраживао дворишну плећину тог крила куће, али тамо, узалуд свем труду, не нађе никаквог прозора нити отвора.

На тој страни беше се целом дужином предњег дворишта пружала летња кухиња и, у продужетку, неколико помоћних просторија.

Тако ти и треба кад си будала!, срдито просикта и седе на клупу. У казамату као да су нешто предосећали, комешање се уморало, а дејчи плач одјекну у ноћној тишини гласно и болно. И понови се молба, вапај из оног младог женског грла. Звучало је као тугаљива мелодија, нипошто као јаук очајника. Сопствена пометеност и немоћ га разгневише. Осорно се изгаламио на ту невидљиву жену или девојку, шта ли је већ била, толико да се и сам зачудио због јарости свог гласа:

„А како мислиш да вам додам воде? Видиш и са те стране да је све затворено, затарабљено, а ја кључа од врата немам! Мораћете, господо швапска, ипак сачекати до јутра!“ Та гордост, та суровост! – извитоперени нагони младог човека.

С оне стране тајац.

Он стоји ослонивши се једном ногом на степеник и блесаво се осећа док разговара са тим вратима. А она су, та врата и глас иза, уверио се ноћас више пута, од упорног и тврдоглавог женског рода. Подбочио се шакама испод слабина, задигла му се окрачала војничка блуза, па, ускисео од сопственог једа, чујно дува. Помислио би човек да је истрчао десетине кругова по дворишту и сада не може доћи до даха. Љути га најпосле и што се изнутра прилично дуго не оглашава она брбљивица. Када је постао тога свестан, скоро да се гласно зацерекао.

„Да има ишта у тој чупавој глави, ти би се досетио. Камо лепе среће!“; добаци најзад милозвучни гласић.

Толико се запрепастио због изреченог непоштовања и њеног безобразлука да је одскочио корак уназад. Лицем му прелете збланут израз. Брже-боље помахниталим рукама зграби пушку и поче да репетира, али је цев шарала по ваздуху на све стране. Никако није успевао да заузме правилан војнички став и оружје усмери према вратима. Ха-ха-ха... Каква војничина! – закикоташе се врата. Од тих речи још више се пренеразио, удари га муња посред срца. Склонивши се у страну, отпухује чујним издисајима. Оружје му је и даље у рукама. То траје унедоглед, али га ипак нешто нагони да се врати на место злочина. Пошто је пажљивије зачкиљио ка штоку и украсним удубљењима, схвати да су у оба крила тих дрвених врата били уграђени овални стаклени витражи, због помрчине неразазнатљивих боја. А он је извана колико-толико обасјан предјутарњом

ведрином и месечевим одблесцима. Би му јасно да су они унутра, будући у потпуном мраку, лако могли пратити његово кретање. Тако значи! Стварно је испао прави звекан! Толико је непријатно да осећа како му врућица пали образе. Срећом па се и то неће приметити изнутра, помисли љутито. Не знајући шта ће од пометености, посегну најзад за убичајеним средством свих слабића – за силом. Али, коме је сила срећу донела? Мекушци се плаше и очигледности, боли их свила.

„Одбиј! Одбиј! Одмах да сте се удаљили од врата!“, дерња се као рањени магарац. Беше се раскречио наред колског улаза и цокулама нервозно треска по мермерним плочицама да све одзвања. На сва правила стражарске службе беше заборавио. Што је још горе, и на уљудно понашање. А одистински, његова природа није била таква.

„Нећете од мене ништа добити! Баш ништа... Ни мрвице сажаљења! Можете тужити колико вам воља, нема милости према фашистима! Ено вам Хитлера, нека вам он донесе воде и јела...“

И још би својој повређеној сујети давао одушка да, опет згранут, не спази како се један од она два стаклена витража отвара, а из његовог рама, као из брициног огледала, на њ мотри светлокоса глава. У трену заћута, посрамљен грозотама које је управо изговорио. Сам је себи постао смешан. Урамљена силуета је ћутала, гледала у војника са удаљености од свега пар корака. Он спочетка није разаберао ништа посебно у обрисима њеног округластог, светлом косом засвођеног лица. Изгледа да се, после његове лавине увреда упућених овим несрећницима, правила да га није добро разумела. Тишина је и одмеравање кроз помрчину потрајала баш дуго, неизмерива минутами. Ни раздаљином мереном педљима. Сасвим неочекивано, незвана приврженост се намах и упркос околностима, зачела међу њима.

„Принеси до врата тај суд саводом, молим те“, благим, а истовремено заповедним тоном прва је проговорила. „Само придржи да могу заграбити, па ћу лонче додавати унутра. И бацај ту пушчетину из руку, сигурно ти неће бити потребна“. Глас јој је треперио од суздржане радости.

Младић је наједном послушан попут искушеника, покоран као слуга. Урадио је онако како му је рекла, као да је она била командант Народне милиције или његова покојна мајка. Стајао је на највишем степенику разоружан њеном одлучношћу, уз та страхотна или можда чаробна врата. Све у зависности са које се стране ова ноћ и судбина њихова посматра. Одмеравао ју је док се освртала ка сународницима или танушну руку са

лончетом ка води пружала, али због тмине и хитрих покрета једва је уочавао контуре њеног лица. Ока није могао склонити са тог призора. Обраћала се својима на немачком језику, а њему више ништа није говорила. Осети се начас некако изоштено, или је то била само његова уобразиља? Заточеници су по неком прећутном распореду прилазили и жудно испијали воду, без гласа одобравања или прекора. Деца су, као по команди, сасвим мирна. Овце и јагњад на појилу. А младић је умишљао да је он, ето, сада моћни господар њихових судбина, власник стада које му је виша сила поверила, и како по сваку цену мора да га сачува. Упетљао се у њихове животе као да у питању нису били људи од крви и меса него играчке. Ко му даје право на то? Свашта се мотало по војничковој глави док је, прислоњен уз отвор на вратима, зевао у девојку, или младу жену можда, за сада није знао. Запажао је тек у њеним тамномодрим очима рески блесак гнева или беса, али је бићем осећао да се то није тицало њега. Тихује попут сиротана и снебива се кад год у њу погледа. Склопили су, изгледа, тајни савез њих двоје ноћас, па сада само треба да се прати Божја воља. Како им је записано, тако ће и бити. Одлазио је још неколико пута до бунара, покушавао притом да размрси клупко својих слуђених осећања, када је отпочело да се раздањује. Мрак се тањио, јењавао поврх кровова чардака и шупа откривајући све углове огромног сеоског поседа. Али младом војнику то није било ни од каквог значаја. Пред очима му се расклопила некаква другачија, упечатљивија слика. Милина је заколала кроз пресамићено тело чим би се опсетио тог женског лика. Да ли је овако нешто већ доживео или права чаролија тек наступа? Је ли његово поимање среће сагласно искуствима других људи које зна? Усред јесењег праскозорја разлише се жежене боје по војничковој души из једног раскриљеног стакленог витража.

Смену је предао набуситом, старом десетару. Инвалиду коме је недостајао већи део леве руке, до изнад лакта. Био је, по нагласку се јасно чуло, из ових крајева. За пас беше затакао пиштољ, некакав стари колт, па га се сваки час хватало оном другом здравом руком, као да ће се нетом обрушити и запучати на саговорника.

„Смрт Мацарима и народним непријатељима!“, галами. „Хтели сте Стевана угућ’, ал’ ево вам га на!“

Обичан разметљивац и простак, прозreo га је младић. Разменили су свега неколико речи: добро је, ни јутрос није сувише хладно; румен са истока обећавала је ведар дан. Рмпалија се одмах извалио на клупу и не упитавши шта се догађа са затвореницима. Ваљда ће им до поднева неко

из интендантуре поделити мало хране? Барем да деца не гладују, бринуо се младић. Суморно расположење га обузе док је тротоаром одмицао ка команди да надређеном официру преда рапорт и одспава који сат. А све до малопре је осећао необјашњиво узбуђење и веселост. Па ипак, радост није исто што и срећа – то ће много касније схватити. Успут је, онако с ногу, из торбице прстима кидао комадиће свог непоједеног следовања и жвакао га као у бунилу. После ноћашње догоровштине храна му није пријала. Ваљда сам прегладнео, помисли, или више немам представе о томе шта значи бити гладан? Тешка срца примицао се центру села газећи кроз наносе сувог кестеновог лишћа. Хладан поветарац са мирисом трулежи дувао је кроз полуголе крошње од доњег краја. Пустош на улицама, иза кућних капија и понеког отвореног прозора сабласна тишина. Село се пружало недогледом и као утонуло у самртни ропац. А онда наједном крену лавез и завијање невидљивих, изгладнелих паса. Звук који изазива жмарце.

У команди ужурбаност и пометња. Стигло наређење да треба пожурити са разврставањем и ангажовањем радно способних становника, доби од четрнаест до шездесет година, ради сакупљања необране летине. Почетком новембра овамо ће из Босне стићи већа партизанска јединица. На помолу је још једна битка, северозападно од места у коме су сада. На Дунаву. Наравно, и та је судбоносна. Тако је закључио по штурим коментарима међу подофицирима и гласинама младих војника који су се по ходницима мували. Први пут је чуо за насеља Паланка, Апатин и Бездан. Руси су већ, као и његова матична Крајишка бригада, код Сомбора. Дуго је чекао пред вратима поручника Ђукића. Најзад му дадоше знак да приступи.

„А, ти си. Причај! Само брзо... Не знам где ми је глава!“

„Друже поручниче, војник Петар Станић подноси рапорт са ноћашњег стражарског дежурства. Бројно стање редовно, мада још нисам добио списак са именима притвореника. Није било никаквих инцидената. Али, ако дозволите, приметио сам да су ти људи данима без хране и воде. Мислим да дневна смена не испуњава у потпуности своја задужења...“

Прво слепа тишина, жмиркање поспаних очију, а онда...

„Ти мислиш! Ти мислиш... ма немој! Види ти њега!“, груну као топовска салва поручник. „Ми се убисмо да попунимо јединице и прибавимо све што за фронт треба, а ти, Станићу, на стражи спокојно размишљај! И то о чему? О проклетим Швабама! Рекао сам ја онима у команди да ми у

Милицију не шаљу школарце и студенте! Од вас 'леба нема! Али неће нико Ђуку да слуша, ето то ти је...“

Све је прштало од поручникове дреке, али млади војник није се дао збунити. Чуо је већ за наопаку нарав свог команданта и озлојеђеност што су се многи од његових сабораца окитили високим чиновима, неки чак и без испаљеног метка. Тако се барем причало по ћошковима. А он, Ђука, остаће изгледа вечити позадинац без славе и ордења.

„Друже поручниче, ако се не варам, тамо су све жене и деца. Требало би...“

„Ко ти је дозволио да ме прекидаш, говедо једно! Шта ти мислиш: ако ти је брат мајор да можеш радити шта ти је воља? Знам ја све, Станићу, све знам! И како те је браца извукао из оне кланице, са Сремског фронта, због огреботине од гелера коју си пролетос зарадио... На Сремски бих ја све вас мислиоце послао, па да видите шта је масна каша! Када се гаће добро окрваве, другачија је прича...“

Поручник се шакама подбочио о сто затрпан војним мапама и мусавим папирима, бљује ватру према младом војнику који је осећао како му се знојем натопљена кошуља лепи за леђа, а дамари бију испод веђа. Стајао је мирно и чекао, погледа закованог некуд изнад командирове главе, у паучинасту флеку под високим стропом. Најзад се поручник уморио од монотоне вике, клонуо у тапацирану столицу иза стола и помирљивим тоном наставио:

„Слушај, Петре, немој погрешно да ме схватиш. Немам ја ништа против тебе и мајора Станића! Ма какви! Па ми смо земљаци, из истог котара. Само не разумем зашто ми у овој гунгули долазиш са жалопојком како тамо неки Швапцовани немају воде и хране. Па зар треба још и да их товимо? Све ми је јасно: од кљакавог Стевана Лазића никакве користи, иако је овде пре рата био командир милиције, све у прсте зна... Ох, мислим, оно мало прстију што му је преостало. Распоређен је овамо да помогне, да видимо шта ћемо са мештанима. Али цаба! Само витла оном пиштољчином и пљује по Мађарима. Схватам ја њега, има и рашта бити наopak; сву му обитељ побили у Сиригу, страхаота једна! Није за њега више ни стража, скренуо је начисто. А ови наши притвореници, да су били паметни, отишли би заједно са својима...“

„Али можда нису могли или нису знали шта их чека, друже поручниче. Деца нису никоме крива“, опет га је прекинуо Петар. Ни његов инат не би спласнуо док своје не истера.

Поручник се нетремице у њега загледа. Зинуо је да још нешто каже, али одмахну руком и ућута. Колико год се чинило да је охол или прек, то ипак није била истина. Знао је он добро зашто му је команда овог школарца послала. Да га од погибелји сачува, ето зашто. Да се спасе барем један изданак породице Станић ако мајор Велимир негде до краја рата страда. Њихов отац главом је платио Велимирово одметништво у партизане; преклан је усташком камом и бачен у неку од личких јама. Две млађе сестре, девојчурци тек, једна другој до увета, вероватно неће преживети пакао концентрационог логора, а мајка им је преминула годину-две пре рата. Слутио је Ђука како се Петар нада да су сестре и даље живе, да ће се породица, иако окрњена, ипак саставити једног дана. Биће да се, мотрећи на швапску дечурлију, сетио својих сестара. Отуда његова болећивост, немо мудрује поручник. О локалним Швабама Ђука сада заиста није могао да размишља. Нека их ту где јесу док год из покрајинске команде не добије јасна наређења.

„Немају воде ни хране, кажеш. Добро, видећу са заставником да се то још данас реши“, одлучним ће гласом поручник Петру пошто се нелагодна тишина у њиховом двобоју окончала.

„Разумем, друже поручниче“, кратко га, уз смешак захвалности, по војнички поздрави младић. Овај се кисело осмехну, опет се налакти на сто шарајући невољно погледом по оним расутим документима. Чим су се врата затворила, сручи се у своју столицу и мучно уздахну. Дуго је тако седео, сувише дуго, јер се дежурни војник пред вратима већ био запитао шта ли толико сâм послује у канцеларији. Али поручник ништа паметно није радио. Само је седео и размишљао о свему, а највише о својима... Остарелим родитељима, жени, сину, коме је сада шеста година. Где су? Да ли ће ико од његових претећи од овог зла?

Рекоше му да може спавати у било којој од кућа које су се, у правој линији пружале од цркве према железничкој станици. Војска их је, иако за сада малобројна, све конфисковала и служиле су њеним потребама. Петар се одлучио за једну мању, са два улична прозора. Али унутрашњост је, уверио се ускоро, била изузетно лепа. Светлуцава фасада са свих страна, од крупног морског песка и разнобојних каменчића, пресијавала се као жал. Као и тамнозелено офарбана улазна капија са широким крилима, наткривена кровом од црвенкастог, жлебастог црепа. А тек унутрашња столарија, дрвена ограда уз баштице са касним јесењим цвећем, дворишна

пумпа за воду уз бунар, сваки детаљ који је око хватало изазивао је у њему дивљење. Колико су само мештани овог села предњачили у угодном начину живљења! Обилазио је кућу, која се по дубини пружала до задњих башта и наспрамних плацева. Иније била уобичајено сељачка нити уопште мала, како се на први поглед са улице чинило. Предње и задње двориште, економски објекти са обе стране, а иза доње капије повртарска башта. Можда дом имућнијег трговца, занатлије или државног службеника? Када је са мозаиком украшеног ходника, чији су свод подупирали витки стубови, крочио у прву просторију, би му нелагодно и спападе га туга. Нашао се у кухињи ни налик сиромашким, скученим и вишенаменским одајама из његовог краја. Иако су многе ствари и опрема биле испретуране, оштећене или разбацане по поду, наслућивао је лепоту и функционалност овог простора. А сада је била у таквом нeredу да је то била права грехота. Неко је недавно нешто кувао, очигледно се ту припремала храна, и све је остављено у хаосу и прљавштини. Удесно, иза врата, кухињска судопера препуна је усмрделог посуђа. Свуда живинско перје, кости, згужване новине и папири, опушци, а у чашама и керамичким шољама на столу неиспијена пића. Уздахну и заврте главом. Такав кухињски намештај није видео ни у Карловцу, граду у којем се школовао све док није наступила ратна катаклизма. Би му жао станара ове куће, који су ко зна где сада, али још више се ражалостио на своје саборце што нису поштовали туђу муку и труд. Обишао је натенане простране собе са прозирним завесама, завирио у две помоћне просторије. Неко је испретурао, а вероватно и однео већи део постељине са кревета, па се спавало на голим душецима и без јастука. Посвуда су се видели трагови блатњавих цокула. Удну ходника беше купатило, додуше без клозета. За те потребе била је озидана украј предњег дворишта издвојена шупица. На брзину се умио и опрао горњи део тела, па из војничке вреће узео чисту кошуљу. Потом је у предсобљу залегао на широки, плишом тапацирани отоман покривши се вуненом простирком коју је пронашао у једном од ормана. Телом му беше струјала врела грозница. Чуо је како црквени сат одзвања десет пута, осетио у ноздрвама слаткаст мирис зрелих дуња који се ширио са креденца, али сан му није долазио на очи. Није имао снаге ни да устане. У мислима су васкрсавала скоро дешавања, и то му није давало мира. Сат је избио једанаест, а њему је поглед шарао по молерајем украшеним зидовима и урамљеним репродукцијама: *Богородица са Сином, Тајна вечера, Христово вазнесење...* Учио је о томе на часовима катихизиса током основне школе у Госпићу, касније помало и у гимназији. Али сада је Партија прокламовала како су то поповске измишљотине и да нема Бога. Збуњивала га је та нова доктрина, а још више конфузна, противречна

тумачења која је слушао на партијским састанцима. Најчешће је, као и већина присутних на тим скуповима, ћутао, интуитивно осећајући да је боље држати језик за зубима. Зар се не живи сасвим угодно у међусобном братству, не хајући ни за Јехову, ни за Христа, ни за Алаха... – ни у шта не верујући? Осим, наравно, у непогрешивост новопротекламованих икона комунистичког благостања. И таман кад га је сан узимао под своје, одјекну лупа улазних врата и галама! Једна глава је провирила у „његов” собичак, али он се претварао да спава. Узалуд је и даље покушавао да заспи. Осетио је опори укус, као од метала, на непцу, а у грудима оштрицу бола. Из кухиње је допирала галама и расправа неколицине мушких гласова. По веселом кикоту разабрао је да тамо послује и нека жена. Колико само простачких, поспрдних, подмуклих речи изговарају та уста! Осећао се као уљез на туђем поседу, што, у ствари, и јесте био. Када му је дозлогрдило да се преврће и мешкољи на отоману, покупи пушку и оно мало својих ствари, те се неопажено искраде на улицу. Зачудио се када приметити да је са собом понео и вунени покривач. Нека Бог опрости, није намерно! Може му још добро доћи. Док се освртао, подбуо од умора и неспавања, дванаест звонких откуцаја разлегло се из центра села. Крену удесно, према железничкој станици, широком улицом која беше поплочана жутом калдрмом, глатком и сјајном попут купатилских плочица, а каква се није могла видети ни у много богатијим местима. Зашто се упутио ка станици? – није био начисто. Буљећи занесено око себе, размишљао је о томе како се у овом селу на лепоти живљења није штедело. Под проређеним кестеновим и дудовим крошњама један за другим промицали су крај њега анфаси богатих паорских домова, застакљени излози занатских радионица, затарабљена продавница, кафана, берберница, млекара... Како се беше зове ово село? Чудан неки назив. Ах, да, да... Филипово!

„А шта ти чекаш, војниче? Осим војног транспорта за Кулу и Сомбор, одавде ништа не иде. Срушили фашисти новосадски мост. Сад ће стварно бити чупаво за превоз.“

Униформисани отправник возова сажаљиво га посматра док лежи, полубудан, на грбавој клупи у чекаоници. Прозорска стакла су напрсла или разбијена, дува са свих страна. Он вири испод недавно конфискованог вуненог покривача и не зна шта да одговори, а да то има икаквог смисла. По нагласку, закључио је да му се обраћа овдашњи човек, мештанин. Једва се на лакат придигао.

„Чекам ноћну стражу“, промумла. Неволјно се поново сручио на клупу јер га беше спопала слабост и вртоглавица. Очне јабучице исијавају, у грлу стеже ватрена омча.

„Има тол’ко празни’ кућа у којима се може у кревету башкарити, а ти се ломаташ на клупи. Да ниси болестан?“

„Не, не... Нипошто, нисам!“, гракну младић скочивши на ноге, па се још за потврду дланом дотаче по челу. „Није ми ништа. Само умор и недостатак сна. Да не знате можда које је доба?“

Отправник га сумњичаво погледа, из дубина тамноплаве униформе извлачи сат на танком ланцу:

„Прошло два“.

„А... тако! Па добро, има још доста до моје смене. Одспавао сам неколико сати“, несвесно слага. „Сада се боље осећам.“

Никако не смем дозволити да ме због обичне температуре војни лекар пошаље у изолацију. Недавно сам савезничким вакцинама пелцован против тифуса и других болештина. Па шта ће бити са оним несрећницима ако ме скину са страже? Поред кљакавог револвера, а и осталих, поцркала би једна деца. Све тако по глави премеће док се тетура ка излазу из чекаонице.

„Стан’ мало, брацо!“, дрекну отправник.

Петар се замрзао у довратку. Стварно му није било добро, осећа да сав гори, да се презнојава. Тресла га је грозница. Окрену се према отправнику помисливши да ће овај инсистирати да га отпрати до команде села. Прибојавао се тога. Али не! Бркајлија се изгуби иза неких врата и, док се Петар још није снашао, тутну му у руке војничку порцију из које се пушило. Додаде и комадину хлеба.

„Поједи одма’, док је врућо. Кокошија супа, има и мрвица меса. Мени ће Јуца скувати другу. Свакако је докона.“

Пре него што је опет замакао иза оних врата, добаци:

„Кад завршиш са јелом, порцију остави на клупи. Требаће нам. А ти се, деране, завуци у швапске перине, па се људски наспавај. Има још доста до мрака“.

Петар ипак није урадио како му је саветовала ова добричина. Додуше, у сласт је појео све из порције, уз мекани пшенични хлеб какав одавно није кушао, па изађе на перон и осмотри околиш. Три путничка вагона дреждала су отворених врата и празна, као споменик на неко прошло доба, а на главном колосеку чађава парна локомотива са пар сточних вагона. Ни живе душе унаоколо. Прешао је преко шина, прескочио плитки, дивљим купинама и чкаљем зарастао јарак с друге стране пруге, те се упутио у сеоски атар. Летина је углавном била скинута, ту и тамо покоја њива необраног кукуруза, неугарене парцеле покошене кудеље и запуштена детелиништа. Разиграни сунчеви зраци пецкају га по образима. Сасвим је пусто и тихо, без дашка ветра. Набасао је на повелику парцелу на којој су се, попут индијанских шатора, уздизале купе уплашћене кукурузовине. Разгрну једну купу, убаци унутра неколико снопова да послуже као простирка, па се увуче. Таман по мери! Раздраган је док се умотава у вунени покривач. Из узаног отвора на његовом кукурузном шатору поглед допире далеко, све до дрвореда топола које се беласају дуж линије канала. Са друге стране видика кочопери се црквени торањ суседног српског села. Примећује како се са тог краја, из високих камара уплашћене кудеље, зелени шевар пустаре удну ораница. Земља је као пеглом изглачана. Нигде узвишења нити брега. Право изнад његовог скровишта, небеским сивилом, прелеће јато дивљих гусака. Каква велика, дивна породица! Прожело га је дивно осећање: разнежност помешана са жељом за пожртвовањем. Птичије кричање га ипак сневесели. Тек закратко послушкује како суво кукурузно лишће једнолично певуши, као мајчина успаванка. Глава му клону на склопљене руке, а мириси из дубина ове свете земље учинише своје. Крупан, сиви зец из прикрајка зачуђено га посматра, и фазански пар који спокојно шета крај улаза његовог скровишта. Међутим, ништа од свега тога он није приметио, будући да је у трену залебдео надземаљским пределима.

„Ти си значи тај Петар! Касниш на смену, делијо, касниш“, са врата га је дочекао прекоран јужњачки нагласак. Новајлија у дневној смени уместо разметљивог револвераша?

„Извини, друже! Мало сам се успавао“, на једвите јаде, посустао од трчања, процеди Петар. Једва је пронашао своје стражарско место, јер се у лавиринту укрштених улица скроз погубио. Све су личиле јадна на другу, али се на крају ипак снашао оријентишући се према црквеном торњу. „Неће се поновити.“

„И неће, да знаш, ако пријавим у команди. Прекршио си правила службе! Него, где си то спавао? Са кокошкама можда?“, подругљиво ће незнанац.

Одмеравао га је од главе до пете, нескривено се церекао нахеривши главу у страну. Седам сати је прошло, али тмина се још не беше сасвим згуснула, па младић, иступивши наред дворишта, спази да се по његовој војничкој блузи и панталонама нахватало сувог лишћа и чичака. Збуњено длановима чисти трице.

„Ма нисам са кокошкама него у атару“, добродушно ће и искрено.

„Добро. Онда си, значи, спавао са фазанима“, настави да се шегарчи новајлија.

Два водњикава, зеленкаста ока устремила се ка Петру. Човек је много старији од њега, вероватно у касним четрдесетим. Онижи и сувоњав, раскречио се самоуверено на мршавим, кривим ногама. Од униформе није имао ништа, само шајкачу на глави, која је због невешто исцртане петокраке звезде сада била капа титовка. Носио је, међутим, господски капут предугих рукава, очигледно туђи, и лично на идиота.

„Друже, можеш ти кренути кући. Ја преузимам стражу“, уљудно ће Петар.

„Кући! Којој кући, бре? Је си ли с неба пао? Кући кажеш, ха-ха-ха...“

Млади војник ћути.

„Знаш ли ти колико сам ја далеко од куће? Појма немаш! Него, борац, има ли овде ишта за пиће? Жедан сам ко пустиња!“

„Ено бунара накрај дворишта. А поред је и пумпа за воду, само шкрипи и запиње ко сам ђаво.“

„Каква те вода спопала, бленто! Вода, вода... Видим бунар! Јеси ли проњушкао по кућерини? На оволиком имању мора бити ракије и вина. И то у бурадима! Где су подрумска врата?“

„Не знам. Моја је ноћна смена. Нисам загледао. А и како бих? Електрике има само дању, неколико сати. Ни фењер немам.“

„Еее... срећна је мајка која је тебе родила!“, прогунђа матори и изгуби се у помрчини летње кухиње. Тек један блесак шибице и ето њега назад са буљуком белих воштаних свећа. Шеретски се церека:

„Ево ти електрике, ево ти светла, мој Тесла!“ Пали једну свећу и ставља украј зида. Унутрашњост ајнфорт капије одједном сија као да у мркину тунела беше пала звезда.

„Не бисмо смели, друже. Није по правилима...“, узвратио је Петар на заједљивост.

„Каква правила, море! О чему причаш? А по правилима је да ја дванаест сати дреждим гладан и жедан, док се овим зликовцима доноси у војничким мањеркама. Видео сам својим очима! А ти касниш сигурно пола сата!“

Ха, одлично! Ово му се допада! Поручник Ђукић је, значи, одржао реч и послао храну затвореницима. Само да се реши овог давежа, па ће попричати са плавокосом. Можда успе добавити још хране? Сада има свећу! Заруменео се од милине при помисли да ће опет са девојком разговарати, па и не слуша о чему трућа његов колега. А тај је баш кренуо од Кулина бана... Зажелео се човек на стражи сопственог гласа и својим се будалаштинама диви. Наклапа као у тешком пијанству међу блиским пријатељима. Одједном направи загонетан израз лица, погури се на клупи као ожалошћена баба:

„И ти си ми неки друг и саборац! Да имало поштујеш ову седу главу, сишао би до подрума. Погледај чега има и донеси неког пића, а ја ћу пазити ако неко наиђе“, ратни ветеран жмирка попут лисице гурнувши Петру у руке једну свећу. „Шибице ваљда имаш?“

„Немам“, као из пушке слага младић.

„Јебеш војника без шибица! Може и без оружја, али без шибица... Тако је говорио мој деда, а он ти је три рата прегрмео: онај са Турцима, па са Бугарима и Велики рат, богами! И овај би сигурно, каква је људина био, да се није замерио Дачићима око поделе плена током криволова. Просвирали га танцаром зликовци и закопали негде у шуми, а по селу разгласили да се стремкнуо у пећини док је јурио медведа. А у ту пећину не сме ни жандар да присмрди. Ето, тако је то било, жива истина.“

„Није дозвољено на стражи да се пије. Правило службе број пет!“ , прекорно ће сада Петар, пошто више није имао куда. Видно се озловољиво и изнервирао. Нестрпљиво ишчекује да остане насамо са затвореницима.

„Па ти немој да пијеш, ко те тера! А ја више нисам на стражи, прошла ми смена, и-ха-хај!...“

Шах-мат! Ка Петру се кези крезуба вилица. Ето колико вреди народна филозофија! Да саговорника насамариш, обрукаш, живог у земљу сатераш. Нема ту никакве науке, као што се учи по школама. Само пуко самољубље и исконски осећај за опстанак. Младић се опрезно спушта низ влажно, клизаво степениште. Озлојеђен је и свом снагом се уздржава да не загалами. Сигурно је почео да луди; и пушку је горе оставио, а правило број један каже да се војник од пушке никада не одваја. Ни док спава! Нека замисли да му је пушка девојка, ако ће лакше запамтити: тако су муштрали њих новајлије, дечаке од петнаестак и кусур година на обуци прошле зиме, када се, не поштујући Велимирову заповест, придружио партизанима. О некима од тих другова чуо је да сада крваре по гудурама Сремског фронта. Тешко је и сетно уздахнуо.

Када је пламен свеће затитрао у загушљивом подземљу, учинило му се као да је бануо у Али-бабину пећину. Било је ту свега и свачега, цео дан би требао да се пажљиво прегледа; на полицама, у дрвеним шкафовима и сандуцима, металним кантама, завежљајима, бурадима: хране и пића, масти, постељине, одеће, посуђа, кућног алата и машина. Чак један радио-пријемник и бицикл. Баш свега. Домаћини су уредно послагали вреднију имовину надајући се скором повратку. Али сат на црквеном торњу никада се још није померао уназад, па неће ни сада.

Дође му на ум да слаже наметљивцу и каже како у подруму нема пића, али брзо се предомислио. Шта ако крене сам да проверава? Сва ова драгоценост већ сутра би постала народна имовина! Не, одмах је одбацио ту идеју, зграбио прву флашу са полице и изјурио напоље пажљиво за собом затворивши врата. Мораће касније да смисли како да их и закључа.

„Браво, дечко! Биће од тебе човек једног дана“, обрадовао се галамџија чим му је флаша под руку допала. Отпи жудно неколико гутљаја. „Ух, што је добро, мајку му швапску! Знаш, и ми доле имамо вина, и то каквог! Као млеко! Цео дан пијеш док на њиви радиш, а не састави те. Али овај црњак је као да једеш грожђа. Не разблажују га ваљда. Бем му! Уме Шваба свашта. Хоћеш да пробаш?“

„Не, хвала“, узврпољио се Петар.

Има ли намеру да крене? И шта је мене брига где му је кућа и какво је вино? Нека искапи што пре, па да му видим леђа! Упорно ћути и прави се да нешто дотерује око свог оружја, чуди се што његов саборац нема уза се ама баш ништа. Чак ни пиштољ. Али не проговара.

„Размишљам ти ја овако, Петре“, не посустаје ветеран када је флаша допола била празна, „и ништа ми се не свиђа. Скитам се уклетим селом откад допадосмо овамо, свега у избобиљу има по напуштеним кућама, а мени опет некако не прија! На шумском вресу и у папрати слатко сам спавао, под ведрим небом годину и по гладовао, а сада се раширим по швапском кревету са јастуцима и јорганима, а сна ниоткуда. Кад затворим очи, некакву пометењу и тескобу у грудима осећам. Пред зору ми се чини да чујем плазање кућних духова и како се несрећа свуда нагомилава. Устанем, цуњам по туђим двориштима и одајама, па у своје склониште, у један кућерак крај села, довлачим оно што мислим да вреди и да треба. Оо... складиштио сам ја ту свега: јела и пића, финог суђа и чаша, господског прибора за јело, намештаја каквог моје очи не видеше, чак сам пронашао и мало женског накита. А онда седнем, гледам у то благо и питам се: а куда ћеш са тим, црн не био Милошу! Не можеш ни десети део понети када једног дана, подај Боже, кренеш пут Пожаревца. На себе се може напртити тек колико човеку за прву руку треба, и ништа више од тога. А када се упутиш на онај свет, ни толико, само ланена кошуља без џепова. Остаће моје богатство, што се каже, на извол'те, неким другим људима, јер се Швабе никад овамо неће вратити. Пази шта ти Милош Јовић прича!“

Тако стари војник збори, поверава се без мере и повода како вина у флаши све више мањка. Из Пожаревца је, дабоме; па добро, не баш из града, 'ајде да кажемо из околног села, али сви га тамо знају. Деда се његов у тај крај доселио однекуд са Косова, крајем прошлог века, склонио се са породицом од арнаутског зулума. Велико имање су створили, да, и питома је, издашна земља. Брат и он оженише се и поделише породично добро после Великог рата. Једва су живу главу сачували од поганих Бугара! А шепурио се и Шваба тада по Србији, али код њих су сељаци гледали своја посла. Ко је хтео у рату да се јуначи, у реду, капа доле! Има у Бога свакаквих цвећкица. Него, после свега, уместо да се народ стиша и нормално живи, беше повиленио. Све некакве партије и политика, агитација, није поштен човек имао мира. Поготово када убише краља. Ни у шта се он није петљао, али брат му је Живојин вечито у туђи лонац завиривао, било му свега мало, те се у коло са политичарима дохватио. Четрдесет прве, у јесен, оде Жика са Дражиним четницима, а он је морао хранити братовљево и своју породицу, бринути се о оба домаћинства. Све док прошлог лета у њихов крај није из Босне забасала једна партизанска чета, па, осим хране коју су сељаци скривали по траповима, и њега са собом покупила. Није се бунио, ма какви! Па нека, испашће ваљда до краја добро. Ђаво да носи одреда све